

Makó–Igási járandó 32. és 33. lelőhelyek újkori leletanyagának elemzése.

Régészeti, néprajzi és történeti vonatkozások

NAGY BALÁZS

Bevezetés

A Makó–Igási járandón feltárt újkori jelenségek és leletek ismertetésével szeretném felhívni a régészet, illetve segéd- és társtudományai-ban tevékenykedők figyelmét a hasonló jellegű kutatások fontosságára. Reményeim szerint sikerül rávilágítanom, milyen fontos feladat a kora-újkori és újkori vizsgálatok elvégzése.¹ A régészetnek különösen jó lehetőségei vannak ezekben a kutatásokban, még ha korábban ezek a korszakok el is kerültkék a szakemberek figyelmét. Ezekben a vizsgálatokban nagy jelentőséggel bírnak a levéltári, (hely)történeti és néprajzi források, ezek felhasználásával eredményesebb kutatómunkát végezhetünk.

A következőkben a lelőhelyek ismertetése mellett a természet- és történetföldrajzi adatok bemutatására, az egyes objektumok leletanyagának elemzésére kerül sor. Az egyes tárgytipusokra vonatkozóan bemutatom az eddigi kutatási eredményeket, illetve azok hiányosságait, míg az elemzés során megvizsgálom az egyes tárgytipusok eredetével kapcsolatos lehetőségeket is. A kutatás során a régészeti feltárások dokumentációját, a szakirodalmi és forrásanyagok mellett elsősorban a régió más ásatásaiából származó újkori leletanyagokat és különböző gyűjtemények néprajzi anyagát használtam fel.

A vizsgált terület

A régészeti feltárára Makó–Igási járandó 32. és 33. lelőhelyeken 2010-2011-ben az M43-as autópálya építését megelőzően került sor. A próba- és megelőző ásatások során a területen szarmata régészeti jelenségek mellett újkori objektumok is napvilágot láttak 1. kép].

Összesen 17 újkori „ház” került elő. Mindkét lelőhelyen két-két szabályos sorba rendeződnek, tájolásuk jellemzően É–D-i vagy attól kissé eltérő (ÉNy–DK) irányú. A jelentkező mért mélységük kicsi (gyakran csak pár cm-es). Az objektumok lekerekített sarkú téglalap alakúak. A legkisebb ház 150x160 cm, a legnagyobb 520x670 cm. Igen kisszámú cölöplyuk került elő, amelyből a házak további szerkezeti sajátosságaira következtethetnénk [2-4. kép].

Az épületek további jellemzője, hogy legalább egy, de gyakran több kemencével voltak ellátva, utóbbiak tájolása jellemzően K–Ny-i, és szinte kivétel nélkül a házak északi (illetve észak-nyugati) falához tapadnak. A lelőhelyekről összesen mintegy 26 újkori kemencét ismerünk. A kemencékre általánosan jellemző, hogy oválisak, változatos méretűek, platnijuk kerek vagy ovális, egyes esetekben közvetlenül mellettük a hamus gödör is megfigyelhető volt. Általában gyengén égtek át, amiből az ásató régészek arra következtetésre jutottak, hogy

¹ Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik segítségemre voltak a kutatás elvégzésében. Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Dr. habil. Kulcsár Valériának, és oktatómnak, Pintér-Nagy Katalinnak tanácsaikért, és hogy rendelkezésemre bocsátották a két ásatás anyagát. Hasonlóan köszönettel tartozom Csányi Viktornak a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum régészének, Ferkéné Dr. Lajkó Orsolyának, a szegedi Móra Ferenc Múzeum régészének és Tóth Katalinnak, a Tornyai János Múzeum régészének, hogy rendelkezésemre bocsátották ásatási dokumentációikat, betekintést engedtek a leletanyagba és hasznos tanácsokkal láttak el. Köszönettel tartozom mellettük Forgó Gézánnak és munkatársainak a makói József Attila Múzeumban, Nagy Verának és munkatársainak a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumban nyújtott segítségükért. Végezetül köszönettel tartozom Szabó Ágnes levéltárosnak a makói levéltárban nyújtott segítségéért, és Varga Sándornak a Móra Ferenc Múzeum Cserje sori raktárában nyújtott segítségéért.

rövid ideig voltak használatban. Az újkori leletanyag zömmel az előbbieken ismertetett objektumtípusokból került elő.

A fentiekből egy újkori teleprészlet bontakozik ki előttünk, melynek megismeréséhez számba kell vennünk a terület földrajzi adottságait és a rendelkezésünkre álló történeti ismereteket, forrásokat.

Természetföldrajzi háttér

Makón és környékén a letelepülés számára kedvezőek voltak a környezeti adottságok. A folyók mentén a mocsaras árterek erdei környezetükkel halászatra, pákászatra, vadászatra, míg a magasabb fekvésű, szárazabb, lösz borította területek földművelésre és állattenyésztésre kiemelkedően alkalmasak voltak. A terület magán viseli azoknak a természeti energiáknak az előnyeit, amelyek a vízrajzi, a közlekedés-földrajzi és a termőtalaj adottságok hatásaiban jelentkeznek. Regionális földrajzi értelemben Makó, a Békés-Csanádi löszháttság D–K-i nyúlványán, a Maros által szétrombolt felszínű területen fekszik. Itt Ny–K-i irányban két különböző arculatú tájtypust találunk. Makótól K-re a gyengén emelkedő átalakított és felszabdalt, pleisztocén kori löszhát helyezkedik el, melyen zömmel csernozjom- és réti csernozjom talajok keletkeztek, mint Peja Győző már az 1930-as években kiemeli: „Településföldrajzi szemmel tekintve területének legfontosabb közege a legfelső, aránylag vékony, sárgaföld vagy lösz, mert ennek az elmállásából keletkezett Makó és környékének kitérő termőtalaja” (PEJA 1935, 11.).

Fontos még kiemelnünk a lelőhelyeinket egymástól elválasztó Száraz-eret. A Száraz-ér elnevezésről először 1247-ből van adatunk versus Zarrazer néven. Eredetileg a Maros nagy ere volt, amely Arad fölött szakadt ki a folyóból, és a Földeák környéki mély fekvésű területen terült szét. A Maros áradásakor annyira megduzzadt, hogy a környező településeket is elöntötte. Ezért többször is szabályozták, és új, egyenes irányba terelték. Régen sok hal volt benne, még malmok is fogtak rajta. Azért nevezhették így el, mert száraz időben a Maros alacsony vízállásakor vize elapadt. Egykori bővizűségét

bizonyítja az is, hogy a régi települések nyomait a Szárazér szabályozás előtti holt-mederrendszerének a partján találjuk (Bodnár 1928, 192; Peja 1935, 18; Inczeffi 1970, 116, 219–220.).

Történeti földrajzi háttér

A török hódoltság végén, 1699-ben – korábbi földbirtokosainak kihalásával – a város a királyi kamarával kötött szerződést, aminek következtében Makó a kamara birtokába került, lakóit királyi szabadosoknak (libertini regii) tekintették, ezáltal mentesültek a robot és a dézsmakötelezettség alól. Ezek a körülmények igen népszerűvé tették a települést az újonnan érkező betelepülők körében is (HOMOKI NAGY 1993, 407; RÁKOSI 1993, 329.).

Nem sokkal a szerződés megkötése után a várost súlyos csapás érte. Szeged 1686-os eleste után a török sereg visszahúzódott az Al-Duna védővonala mögé. A tatár segédcsoportok Temesvár környékére vonultak telelni, és onnan pusztították Szeged környékét, és a Marosmentét. Makót oly megrendítő erejű csapás érte, hogy lakói szétfutottak, és tizenhárom évig nem is tettek kísérletet arra, hogy elhagyott lakóhelyükre visszazivárognak (SZAKÁLY 1993, 287; TÓTH 1998, 3.).

A város a pusztulást követően ismét gyarapodni kezdett, az 1717. évi összeírásban már 84 család szerepel, de a szöveges részből azt is megtudjuk, hogy több mint 80 család – széna és gabonahiány miatt – a pusztába költözött (TÓTH 1998, 8-9.).

Makó határa a török hódoltság alatt elpusztult falvak területével kiegészülve jelentős mértékben megnőtt. A hozzátartozó Igás, Kopáncs, Csókás, Rákos, Dál, Szentlőrinc, Tömpös és Lelepusztákkal együtt Vertics József 1779. évi felmérése szerint elérte a 73291 (100–öles) holdat. Az 1720. évi országos összeírásban a pusztai szántók közül elsőként Igás pusztát említik az összeírók, ahol 842 köblös szántót birtokoltak a makóiak, s ezt a szántót időnként kaszálták is – az ilyen földeket nevezik járandónak (HOMOKI NAGY 1993, 409; RÁKOSI 1993, 499-500; TÓTH 1998, 12.)

Az Igási pusztát, a makóiak még a pusztulás előtt, 1651-ben és 1654-ben vásárolták meg. Igás eredetileg egy település neve volt a Száraz-ér partján, az Igási Csárda közelében. Az oklevelekben 1500 és 1580 között szerepel, mint templommal bíró falucska. A település a gyulai vár bukása után (1552) a török háborúban elpusztult, az 1555. évi adórajstromban pusztult helyiségként szerepelt, 1583-ban már pusztaként emlegetik. Borovszky Samu 1897-ben megjelent munkájában „temploma alapjának földdel fedett romjait” még láthatónak jegyezte le (BOROVSZKY 1897, 148, 247–248; BÁLINT 1926, 14; INCZEFFI 1970, 176–177; TÓTH 1998, 12.)

A 18. század első felére Makón kialakult egy sajátos alföldi gazdálkodási rendszer, az úgynevezett öves határhasználat, melybe szorosan illeszkedett az Igási pusztá is. Az első termelővö a belterületeket körül ölelő szőlő- és zöldségkerteket jelentette, a másodikikat a belső legelők, ahová naponként hajtották ki az állatokat. A legelőt követte a szántóföldi öv, melyet sok helyen ugarnak, máshol nyomásnak is neveznek. A nyomásokon túl helyezkedtek el a szállásföldek, avagy tanyaföldek, az a terület, amelyet a gabonatermesztés kiterjesztése idején törtek fel. Végül ezeket követte a külső legelők öve, helyi nevein a pusztá, rét vagy járás (ERDEI 1942, 74–76; TÓTH 1998, 12.)

Makó külterületén a birtokviszonyok igen sajátosan alakultak a 18-19. század során, a földhasználat és tulajdon változásában sajátos szerepet játszottak a makóiak és a mindenkori Csanádi püspök között folyó évszázados pereskedés, és az a folyamat mely során a városi köztulajdonban álló földek egy része fokozatosan magántulajdonba ment át. A mindenkori csanádi püspök – figyelmen kívül hagyva a makóiak szabados voltát – folyamatosan arra törekedett, hogy a város és földjei a birtokába kerüljenek, illetve hogy a lakói az adózóivá váljanak. A makóiak mindvégig igyekeztek megőrizni a püspöktől való viszonylagos függetlenségüket, ám az adózást így sem kerülhették el. Földjeiket ugyanakkor még az urbárium bevezetését követően (1767) is sikerült megőrizniük. Engl Antal püspök-földesúr halála után 1777-ben az új püspök, Christovich Imre a tizedszedés joga mellett,

a városi legelőkből majorsági birtok kihalásáért és jobbágytelkek felmérését követelte. Ez utóbbi munka megkezdése előtt felmérési tervet készült, melyben sor került a különféle fölmérési szakaszok leírására 1778-ban. Ezen szakaszok közül a „9dik szakasz” volt Igás, melynek leírása „a világnak 4 fő részeihez képest” a következő volt: „Ezen szakasz napkeletről Kopáncsi külső pusztának, délről a Delo felé eső szállásoknak, napnyugatról a Szárazérnek, északról az úgy nevezett Rác útnak” fekszik. A „15dik” Igási Ugar földek „napkeletről a makai szállásoknak, délről a Rákosi útnak, napnyugatról a Földeáki határnak, északról a Belső Nyomásnak és Ugar földeknek” fekszenek (TÓTH 1987, 211–214.).

A munkálatok elvégzésével a püspök Vertics József fölmérőt bízta meg. Vertics a város határát 1778-ban mérte fel, az urbárium végrehajtásáról 1781-ben készítette térképművét, 1786-ban pedig a város belterületeit mérte fel. Az 1781-es térkép fontos része a Tabella Geometrica, mely kataszter-szerűen tartalmazza a térkép adatait (TÓTH 1987, 215, 223–225.).

Hasznos összevetnünk a Vertics-féle térképeket a két lelőhelyről készült mai térképeinkkel [5. kép]. Jó tájékozódási lehetőséget ad ebben számunkra a lelőhelyektől délre elhelyezkedő Koronda-halom a Szárazér már korábban említett kanyarulata és az egykori dűlőutak. Ezek alapján meghatározható, hogy a lelőhelyek a Makó övező szálláshelyek területén találhatóak.

Makó város régi térképeit Makó Monográfiája 1. kötetében gyűjtötte össze Tóth Ferenc (TÓTH 1992.). A város legrégebbi részletes térképét Karl Steinlein készítette 1753-ban, innentől kezdve rendszeresen készültek a városról és környezetéről térképek, melyek segítségével nyomon követhetjük a tanyavilágban bekövetkezett változásokat is. A már említett Vertics térképek mellett kiemelkedően fontos számunkra ezek közül Giba Antalnak a Makói tanyaföldekről készült munkája 1819-1820-ból, illetve Mátéffy Pál 1854-es Makó város átnézeti kataszteri térképe. Utóbbi kettő Verticcsel szemben már nem tünteti fel a tulajdonosokat (TÓTH 1992, 83, 127.).

A fenti térképek alapján megállapíthatjuk, hogy a lelőhelyek területén 1778-tól a 19. század első felén keresztül folyamatosan számolhatunk tanyahelyekkel, melyek tulajdonosai a város telkes jobbágyai közül kerültek ki.

A leletanyag elemzése

A leletanyag egy része, a feltárt házakból, azon belül is gödrökből, cölöplyukakból és a kemencékből került elő. Ezekben az esetekben a leletek keltező értékkel bírnak az objektumok használatára nézve, valószínű ugyanis, hogy ezek a tárgyak, közvetlenül az objektumok használatának felhagyása után kerülhettek a kemencékbe, illetve az egykori cölöpök helyére.

A leletanyag igen változatos: előkerültek különféle kerámiák (ezeken belül bögrék, két cseréppipa, fazekak, korsók és tálak), üvegtöredékek, fémeletek, zoológiai anyagok és több téglá. Ez utóbbi három anyagfajta igen nehezen vizsgálható, ugyanis a fémanyag jelentős része túlságosan is korrodálódott, illetve a korszak üveg és fém-leletanyagával kapcsolatban igen kevés régészeti ismerettel rendelkezünk. A hazai néprajzi kutatás csekély figyelmet szentelt mindaddig a korszak fém és üveg anyagának. Mindezek következtében elemzésünk alapját elsősorban a kerámialeletek jelenthetik.

Az elemzésnél segítségünkre voltak az utóbbi években, a régióban lezajlott ásatások melyek jelentős későközépkori és újkori leletanyagot hoztak felszínre. Lehetőségünk nyílt az anyag egy részének kézbe vételére a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum és a szegedi Móra Ferenc Múzeum raktáraiban. Ilyen jelentős újabb kori leletekkel szolgáló ásatások voltak 2007-ben Tóth Katalin és B. Nagy Katalin által vezetett Hódmezővásárhely–Szegfű utcai, a Lajkó Orsolya által 2012-ben a Szeged–Somogyi utca 19. szám alatt és Szeged–Somogyi-udvar lelőhelyen, illetve a Csányi Viktor által 2009-ben és 2010-ben Hódmezővásárhely–Kíngécen végzett feltárásai.

Érme

Az újkori hazai érmék beazonosításához ma már több fontos katalógus áll rendelkezésünkre (UNGER 1976a; UNGER 1976b; HUSZÁR 1979;

UNGER 1980.). Egyes Habsburg uralkodók 18. századi magyarországi pénzeivel, pénzverésével, többen is foglalkoztak (JESZENSZKY 1927; H. FEKETE 1954; KÓHEGYI 1972; RADÓCZY 1976; RADÓCZY 1986; RADÓCZY 1990.). A korszakra vonatkozóan több pénzértékelési adatunk van, ám ezek kizárólag a nagyobb értéket képviselő arany és ezüst érmék terén megbízhatóak (H. FEKETE 1950; H. FEKETE 1953; HÖGYE 1984.).

A területről szórványként bekerült érmét az ásatás és a leltárba vétel során is 1791-esnek határozták meg, valószínűbb azonban a rajta lévő dátum 1781-es olvasata [6-7. kép]. Ez utóbbit indokolja az is, hogy a rendelkezésünkre álló pénzverési adatok szerint – (réz)krajcár verésére 1791-ben a Habsburg birodalomban, egyetlen verdében sem került sor, ellenben 1781-ben II. József (1780-1790) veretett ilyen érmeket Szomolnokon (HUSZÁR 1979, 284, 1897. tétel; UNGER 1980, 120.).

Kerámia

Mindkét lelőhelyről igen nagy számban kerültek elő különféle kerámiatöredékek. Ezek között egyaránt találunk mázas és mázatlan edényeket (utóbbiakat a néprajzban vászonedényeknek nevezzük), oxidációs égetésű és redukciós égetésű töredékeket. Az edények némelyike fehér, tűzálló agyagból készült. Az edények mellett a kerámiaanyag másik csoportját alkotják a cseréppipák.

Akerámiaanyag csoportosítására több módszer áll rendelkezésünkre. Tekintettel a leletanyag újkori jellegére és az edényeknek a néprajzi anyaggal mutatott hasonlóságaira e téren célravezető Igaz Mária és Kresz Mária által írt tanulmányát követnünk (IGAZ–KRESZ 1965.), míg a cseréppipákat a kerámiákon belül, de az edényektől külön tárgyalnunk.

Fazekas-központok

Az alföldi fazekasság felvirágzása Domanovszky György szerint a 18. század végén vette kezdetét. A területen három nagy fazekas-központról beszélhetünk: Hódmezővásárhelyről, Mezőtúrról és Szentesről. Nagyjából ez volt jelentőségük és hatósugaruk sorrendje is. Jelentős kisebb műhelyek

működtek Szarvason, Szegeden és Tótkomlóson is (DOMANOVSKY 1973, 48–49.). Tekintettel lelőhelyünk földrajzi helyzetére elsősorban Hódmezővásárhely, Makó és Szeged fazekasságát szükséges e helyen röviden bemutatnunk.

Hódmezővásárhely

Hódmezővásárhely az ország legnagyobb fazekas-, helyesebben tálás-központja volt, mely több mint 100 községbe, szétszórva az ország egész területére szállított, sőt az ország határain túlra is. Ennek következtében áru igen nagy változatosságot mutatott formában, színben és díszítményben egyaránt (DOMANOVSKY 1973, 9.). Hódmezővásárhelyen az agyag állóképessége alkalmasnak bizonyult arra, hogy túlnyomó többségében tálakat készítsenek (MOLNÁR 1963, 9.).

Makó

Mindkét lelőhely Makó város külterületén található, és már a kérdéses időszakban is a városnak illetve lakosainak birtokában állt, így kézenfekvő figyelmet szentelnünk a helyi fazekasságnak is.

Az 1557/58-as makói dzsizje-deter 307 személynevet tartalmazó összeírásából 62 valamilyen iparosságra utaló név különíthető el, ezek közül mindössze egy-egy fazekassal és tálással találkozunk (FENYVESI 1989, 21.). A török összeírásokból 1567-ből 1 cseréppipával (az összes iparúzó 0,5%-a), míg 1579-ből 2 tálással (0,8%) (SZAKÁLY 1993, 233–235.). Makón 1780-ban a 72 különféle kézművesből 5 fazekas működött (TÓTH 1979, 58.). Az 1800-as évek első negyedében 7 céh állt fenn, melyek közül a fazekasok és korsósok közös céhbe tömörültek a kőművesekkel, kötelesekkel, könyvkötőkkel, szíjgyártókkal, nyergesekkel, pékekkel, téglá- és cserépetőkkel, kas-kötőkkel, ácsokkal, asztalosokkal, üvegesekkel, és lakatos iparosokkal (40 tag). Ez is mutatja, hogy a fazekasság kevésbé volt jelentékeny Makón (REIZNER 1892, 84–85; SZIRBIK 1926, 38.).

Erdei Ferenc ugyanakkor megjegyzi, hogy a használatra szánt edények nagy része helyben, a helyi sárga agyagból készült (ERDEI 1982, 4.). A Csongrád megye népművészetében kiemelik, hogy a makói fazekasság erősen

hódmezővásárhelyi hatás alatt állt, ám ez és az előbbi adat elsősorban 19. század második felének, a 20. század első felének fazekassága szempontjából értékelhető (JUHÁSZ 1990, 376.).

Szeged

A török idők előtt jelentős szegedi fazekassággal számolhatunk. Ezt bizonyítja egy 1522. évi tizedlajstrom is, melyben a 291 szegedi iparos között 5 fazekast és 4 korsóst említ, akik önálló céhet alkottak. Az iparosok utcáját a felsővárosi szigetesen Fazékszernek (avagy Fazekasszörnek) hívták. Itt voltak a műhelyeik, az edényégető kemencéik, és a fakészletük (P. BRESTYÁNSZKY 1972, 101.).

Aszegedi fazekascéh a felszabadulást követően – III. Károly rendeletei értelmében – 1718-19-ben az elsőkhöz alakult újra, ezzel több, mint egy évszázaddal megelőzte Hódmezővásárhely céhét, mégis igen keveset tudunk a szegedi kerámiaművészetről, mint azt Bálint Sándor is írja: „Sajnos, a szegedi múzeum Reizner János megdöbbentő konoksága miatt kellő időben elmulasztotta a szegedi fazekasság emlékműanyagának összegyűjtését. Alig van néhány olyan tárgy, amelynek szegedi illetősége biztosra vehető. A mai, egyébként szép gyűjtemény, jelentős részében Vásárhelyről származik” (P. BRESTYÁNSZKY 1972, 17; BÁLINT 1976, 277; JUHÁSZ 1990, 302–303.).

A szegedi fazekassággal kapcsolatban fontos kiemelnünk egy jellegzetesen szegedi 18. századi terméket az úgynevezett szegedi, avagy aradi bokályt. Ezt a fazekasárut a 17. és 18. század folyamán az alvinci habán korszoknál is magasabbra értékelték, ami magas művészeti színvonalukra utal (HEREPEI 1963, 125; P. BRESTYÁNSZKY 1972, 101.). A szegedi avagy aradi bokályokra vonatkozó erdélyi forrásanyagok (elsődlegesen hagyatéki leltárak) feldolgozása terén Herpei János munkássága emelendő ki (HEREPEI 1963; HEREPEI–KOVÁCS 1973.). Herepei rámutat, hogy ez a fazekas-termék Szegedről a Maroson juthatott Dél-Erdélybe. Az aradi bokály elnevezés – mint Bálint Sándor írja – aligha jelenthet aradi illetőséget, hanem annyit tesz, hogy „a 18. században megújuló marosi só-szállítás nyomán a visszaforduló üres hajók Szegeden megrakodtak

az égetett cserépedényekkel, amelyeket azután az újjáépült Aradról továbbítottak – aradi néven is – Erdély felé” (HEREPEI–KOVÁCS 1973, 108–109; BÁLINT 1976, 224.).

Tálak

A tálás edények csoportjába a két lelőhelyről első sorban változatos díszítésű áttetsző ólom-máz, nem tűzálló agyagból készült edények töredékei tartoznak. Az itt előkerült darabok mindegyike vörösrre égetett, egyes darabok kívülről függőleges akasztófüllel vannak ellátva. Jellemzőjük, hogy belső oldalukat (öblüket), nem ritkán a perem külső szélét is – utóbbit 1–2 cm szélességben – fehér engóbbal díszítik. A darabokra egyaránt jellemző a geometrikus díszítés (párhuzamos vízszintes vonalak a tálak belső oldalán), a növényi ornamentika (tulipán ábrázolás az edények aljában) és gyakran ezek együttes előfordulása is. A díszítést követően a tálak belső oldalára ólom-máz került. A máz a készítő szándéka szerint zöldes vagy sárgás árnyalatot kölcsönzött a fehér mintázatnak (IGAZ–KRESZ 1965, 90–97.) [8–9. kép].

A tálás edények datálását megnehezíti, hogy többségük folyóedényként készült, évszám/felirat ritka rajtuk (IGAZ–KRESZ 1965, 97.). A kézenfekvőnek látszó hódmezővásárhelyi eredetetés mellett nem zárhatjuk ki a tálak helyi és szegedi készítését sem. Az utóbbi tálassága – mint arra már korábban utaltam – hódmezővásárhelyi hatás alatt állt (JUHÁSZ 1990, 376.). Ugyanakkor a makói József Attila Múzeum néprajzi gyűjteményében őrzött darabok egyike sem mutat szín-, vagy díszítésbeli hasonlóságot az igási anyaggal. A lelőhelyeken talált tálak legközelebbi párhuzamai, részben formai, részben díszítéstechnikai szempontból a hódmezővásárhelyi gyűjteményekben találhatóak. Az igásihoz hasonló anyagokat ismertet Hódmezővásárhely–Bocskai utcáról Gál Éva (GÁL 1985, 88, 103.), és hasonló darabok állnak rendelkezésünkre Hódmezővásárhelyről, a Szegfű utcáról is.

Fazekak

A főzfazekak a tálakhoz hasonlóan szintén úgynevezett folyóedények, így szorosan kapcsolódnak a népi kerámia–mesterség egyik ágához: a fazekassághoz. Ezeknél az edényeknél kevéssé jellemzőek az egyedi darabok (IGAZ–KRESZ 1965, 91.) [10–11. kép].

Ez a tárgytypus tűzálló agyagból készült, mely kiégetve fehér, szürkésfehér, sárgásfehér (világos téglá) színt kap. A fazekak többnyire igen vékony falúak (az itt talált darabok falvastagsága szinte kivétel nélkül 0,4 cm körül mozog), belső oldaluk és peremük mindkét oldala mázas, külső oldaluk mázatlan. A feltárt anyagra általánosan jellemző a perem belső oldalának sötétbarna festése, melyet – a fazék belső felületéhez hasonlóan – később átlátszó ólom-mázzal borítottak be (IGAZ–KRESZ 1965, 90, 102.).

Minthogy térségünkben tűzálló agyag nem áll a fazekasok rendelkezésére ezért ezek eredetetésénél – legalábbis a nyersanyag terén – első sorban a Gömör–Kishont vármegyei fazekasműhelyek jöhetnek számításba (MOLNÁR 1963, 8–9; DOMANOVSKY 1973, 8.). A tárgytypus párhuzamait megtaláljuk a makói és hódmezővásárhelyi néprajzi gyűjteményben is, ám ezekben az esetekben csak a gyűjtés és nem a készítés helye ismert. A különféle fazekas termékek maradványai jelen vannak a szegedi Somogyi-udvar és Somogyi utca lelőhelyek anyagában is, ahogyan a hódmezővásárhelyi Szegfű utca és Bocskai utca lelőhelyek anyagában is. Utóbbiakat a zöld-halványsárga máz alapján Gál Éva 18. századnak véli (GÁL 1985, 86.).

Bögrék

A bögrék általános jellemzője, hogy kívül is mázasak, a fazéknál kisebbek és többnyire nem tűzálló agyagból készültek. Ilyenek az igási darabok is. Különösen érdekes a 33. lelőhelyről származó 2012. 30. 962. leltári számú darab, mely tulajdonképpen kisfazék, és mely díszítési sajátosságai alapján nem köthető sem az általam vizsgált alföldi, sem az erdélyi népi keramikus műhelyekhez.

Korsók

Jellegzetes korsótöredékek kerültek elő mindkét lelőhelyen. Ezek közös jellemzője, hogy mázatlanok, igen vékony falúak és többnyire sárgás-fehérre égették őket. Díszítésük írókával történt: a sárgára iszapolt korsók hasának felső részét, vállát külső oldalát vörös, sötét-szürke és fehér festéssel díszítették. Az ezeken megfigyelt mintáknak igen távoli párhuzamait ismerjük a már ismertetett gyűjteményekből (IGAZ–KRESZ 1965, 108–116.).

Szürke vagy feketekerámia

Külön figyelmet érdemelnek a lelőhelyeken előkerült újkori szürke vagy fekete kerámiák. A 19–20. század híres feketekerámia készítő műhelyei első sorban Mohácson és Nádudvaron működtek, ám fekete (sötétszürke) kerámia mindmáig készül Szentesen is, mely település viszonylag közel van a vizsgált lelőhelyünkhöz. Ugyanakkor tudjuk azt, hogy a 18. században még Hódmezővásárhelyen és Szegeden is készült feketekerámia (MOLNÁR 1963, 9.).

Hasonló kerámiaanyag ismert a régióban Hódmezővásárhely–Bocskai utca 13, Hódmezővásárhely–Kincég, Hódmezővásárhely–Szegfű utca, Szeged–Somogyi-udvar, és Szeged–Somogyi utca 19. lelőhelyekről is. A Bocskai utcai redukált égetésű és síkált díszű kerámia párhuzamait Gál Éva a budai vár XVII. századi cserepei közt találta meg (GÁL 1985, 88.). A kingéci szürke korsót Csányi Viktor a 17–18. századra keltezi és makói eredetű kertészek, földművesek hagyatékának tartja (CSÁNYI 2014, 5.) [12–13. kép].

Cseréppipák

A 32. lelőhelyen a 25. snr. és 42. snr. jelzésű házból került elő egy-egy cseréppipa [14. kép]. Előbbi a ház sárgakemencéjéből származik. A 25. házból származó cseréppipa majdnem teljesen ép, kéményét “rézgyűrű” övezi. A két pipa formai és díszítésbeli sajátosságai rendkívül hasonlóak.

A dohány és az abba kevert kábító hatású füstölni való élvizeténél leggyakoribb emlékei a különbözőféle cseréppipák. A pipák sajnos gyakran nem ásatásokból, hanem terepbejárásokból származnak, és legtöbbször igen töredékesek

(GAÁL 2004, 259.). A pipázás szokása hazánkban a török hódoltság területén a 17. század elején veszi kezdetét. A török pipaművesség az 1650-es évekre már országosan elterjedt pipatípusokat hoz létre és különféle divatokat teremt (KONDOROSY 2007, 324.).

A magyar régészetben a cseréppipák kutatása Kovács Béla munkásságával indult az 1960-as években az egri vár ásatásaiból származó cseréppipák közlésével (KOVÁCS 1963.). A későbbi kutatásban a Kovács által alkalmazott, kizárólag az adott egri leletanyag formai és díszítésbeli sajátosságaira alapozott „pipa-tipológia” vált általánosan alkalmazottá a hazai régészetben. Az ezredforduló óta Magyarországon megélné a pipák iránti érdeklődés, régészeti feltárásokból származó cseréppipáinkal az utóbbi időben elsősorban Kondorosy Szabolcs foglalkozik (KONDOROSY 2007, 2008, 2011.), de e helyütt szükséges kiemeljük Tomka Gábor (TOMKA 2005.), és Gaál Attila (GAÁL 2004.) munkásságát is.

A pipák leírásához szükséges ismerjük azok felépítésbeli sajátosságait. A pipa két fő része a fej és a nyak, melyek közül a fej foglalja magába a tűzteret. A nyak szár felőli vége az erős igénybevétel miatt fokozatosan szélesedik, vagy úgynevezett nyakgyűrűt kap. A nyakgyűrű előtt egy kis gyűrű övezheti a szárnyilást (ezt hívjuk elő-gyűrűnek). A nyakgyűrűhöz a fej felé eső oldalon újabb gyűrű tapadhat, az úgynevezett párkány. A nyakon egy kisebb gyűrű, a gallér következhet. A nyak fokozatosan szélesedve vagy szélesedés nélkül csatlakozik a fejrészhez. Ez utóbbi esetben többnyire a félig-meddig a fej alá érkező nyak ívelve követi a fej alját és fokozatosan „vész el” benne. Ez az ék alakú, sokszor díszített körvonallal hangsúlyozott idom a tőke. A fej a profil erőteljes ívű vagy megtörő vonalai két részre oszthatják. Az alsó, szélesebb rész a csésze, ebből indul az általában magasabb kémény. A csésze legnagyobb átmérője fölötti rész, mely a kéménnyel összeköti, a pipa válla (KONDOROSY 2008, 331.). A pipákat a nyakgyűrűtől a kéményig, egész felületükön díszíthetik. A díszítésnek Kovács Béla öt csoportját különíti el: bekarcolt és bemetszett; csóvel benyomott; pecsételt; fogaskerékkel benyomott; mintába faragott díszek (KOVÁCS 1963, 237.).

A pipakészítéshez a mesterek csak jó minőségű, finoman iszapolt, homokkal soványított agyagot használtak. A pipák kialakítása eleinte kézzel történt ám a 16. századtól már elsősorban mintában formázzák őket. A mintát vagy fából, vagy égetett agyagból készítették (KOVÁCS 1963, 236–237.). A cseréppipán a készítésére szolgáló kétrészes negatív (minta) összeillesztési vonala, a varratvonal sokszor jól látható (KONDOROSY 2008, 331.). Kovács Béla csoportosításában elkülöníti a nyugat-európai mintákra visszavezethető (úgynevezett "hollandi típusú") és a balkáni-, azaz török eredetű pipatípusokat (KOVÁCS 1963, 237.).

Az általunk vizsgált pipák formai jegyeik alapján a Kovács-féle II-III. magyar típusba sorolhatóak. Kovács Béla szerint „a magyar típusú pipákat formai szempontból a török típusú pipák második csoportjából származtathatjuk, de díszítésük, a néprajzban található párhuzamok alapján bizonyossá teszi ennek a típusnak magyar voltát. A későbbi, híres debreceni pipák díszítésének előképei ezeken a pipákon már fellelhetők.” Általános jellemző, hogy szinte minden egyes darab vörös égetésű. Díszítésük plasztikus, bekarcolt, csóvel nyomott és fogaskerékkel kialakított elemekből áll. Pecsételővel nyomott díszítést ennél a típusnál alig találunk. A három csoport eltérése a fej alsó részének kialakításában mutatkozik meg a legszembeötlőbbben. A második csoportba tartozó darabok alja majdnem gömbbő válik, a harmadik egyre jobban laposodik, végül lapos tányérformát alkot (KOVÁCS 1963, 248.).

A pipák időrendjéről értekezve Kovács Béka a magyar típusokat 18. századi készítménynek tartja. Ezt az állítását azzal igyekszik alátámasztani, hogy az 1960-ban végzett egri várásatánál, a Varkoch kapu belső hídkanjában ilyen típusú pipák kerültek elő, 18. századi kerámiával és ugyanabból a rétegből Mária Terézia királynéval együtt. A várat 1783-ban Eszterházy Károly püspök megvette a kincstártól így ezt az időpontot veszi végső határnak (KOVÁCS 1963, 255.).

Kovács Béla kronológiájának némi pontosításához érdemes a kezünkbe vennünk az 1960-as várásatásokról készült publikációt. Az ásatók

abban megerősítik, hogy a Mária Terézia korabeli krajcárral azonos mélységben került elő egy vörösre égett pipatöredék és „valamivel mélyebben pedig néhány XVII-XVIII. századi edénytöredéket” találtak (DÉTSZY-KOZÁK 1967, 100.). Ebben a tanulmányban – kis logikai bukfencsel – Détszy és Kozák már Kovács Béla pipa-tipológiájára támaszkodva tartják az ásatás során előkerült pipákat 18. századiaknak (DÉTSZY-KOZÁK 1967, 104–105.).

Tomka Gábor is a Kovács-féle kronológiai meghatározás alapján véli a 18. századból valónak véli a két pipanyak-töredéket, melyek az ónodi vár ásatása során kerültek elő (TOMKA 2005, 611.). Ugyanakkor maga is kiemeli korábban azt, hogy „az itt talált pipák kronológiai besorolását árnyalja, hogy a vár északi traktusát a 19. század elején újjá építették, mely a század közepén összeomlott”, hozzáteszi, hogy a két időpont között a várat intenzíven használták, illetve, hogy a délkeleti bástya pinceszíneliségét még a 20. század első felében is használták jégveremként (TOMKA 2005, 607-608.).

Kondorosy Szabolcs átértékelve a Kovács-féle pipa-tipológiát ezt a típust „magyar tömegpipának” nevezi el és egészen a 19. század első feléig felkeltezhetőnek véli (KONDOROSY 2008, 343–344; 344–345.). Kondorosy szerint a 18. századi magyar tömegpipák jellemző vonása az élénk „cserép-vörös” szín, a nyers felület és a hengeres kémény. Ez a pipatípus általánosan elterjedt hazánkban. Alapvető díszítése és formái a pontozottság, a rovásos, a hengerfejú, ez utóbbin belül a félgömbös- és az éllel záródó típusok (KONDOROSY 2008, 342–345.). Kondorosy Szabolcs a magyar tömegpipákon belül is több csoportot különít el, melyek közül az M3- és azon belül is az M3b-csoportba tartozó formák állnak legközelebbi rokonságban az Igási járandó lelőhelyén találtakal. Ez utóbbi csoportot véli Kondorosy 19. századra keltezhetőnek a szegedi vár ásatásából előkerült leletanyag és egy váradi párhuzam alapján (KONDOROSY 2008, 344–345, 349.).

A József Attila Múzeum gyűjteményében nem őriznek a korszakhoz köthető pipatípusokat, kizárólag későbbi, gyári bélyeggel ellátott cseréppipákat. A Tornyai János Múzeum néprajzi

gyűjteményében sem találkozunk az igási pipák párhuzamaival, így ezek néprajzi vonatkozásait regionálisan nem tudjuk nyomon követni. Magyar típusú és vegyes típusú cseréppipa került elő ugyanakkor 1977-ben a hódmezővásárhelyi távolsági buszpályaudvar építéskor 18. századi kerámiák kísérelve leleteként (GÁL 1985, 86, 89, XIV. tábla 3–4. kép.). A szegedi vár anyaga mellett igen hasonló pipatípusok kerültek elő, szintén Szegedről, a Somogyi-udvar lelőhelyről. Ezen pipák némelyikének rézkupakja is megőrződött. A formai sajátosságok ugyanakkor kizárják, hogy ezek azonos mintában készültek volna az igásiakkal.

A fentiekövetkeztében nem zárhatjuk ki, hogy az általunk bemutatott két cseréppipa töredék valamely környezeti városból, Szegedről vagy Hódmezővásárhelyről származik. Kétségtelen azonban, hogy a két cseréppipa helyben is készülhetett. A műhely meghatározást a formai jegyek – országos divat lévén – kevésbé teszik lehetővé, mely igaz a díszítésre is. Tekintettel arra azonban, hogy ezek a pipák minták segítségével készültek a jövőben a velük közös műhelyből származó pipák azonosítása is lehetséges.

Értékelés

Tanyahehelyek

Az 1784-ben készült I. katonai felmérés térkép-szelvényei a makói határban 278 tanyaépületet (szállást) tüntetnek fel. A tanyák eredetileg ideiglenes szálláshelyek voltak, de a 18. század végén már huzamosabban is kint lakhattak, ugyanis a fenti térkép legtöbb épület mellett gémeskutat is jelöl. Közvetett adat ekkoriból, hogy a városi tanács erőteljesen fellép a kint lakás ellen (TÓTH 1973, 69.).

A tanyák kialakulásának kérdésével igen sokan foglalkoztak, számunkra mégis kiemelendő Erdei Ferenc személye, akihez – Makó szülöttjeként – különösen közel állhatott ez a téma (ERDEI 1932; ERDEI 1935; ERDEI 1937; ERDEI 1942; ERDEI 1982.). Erdei a tanyák életében több nagy korszakot különít el, ezek közül számunkra az első korszak a legfontosabb. A tanyák ekkor

még nem állandó szálláshelyek, tulajdonosaik a város lakói, ugyanakkor megfelelnek az akár hosszabb kint tartózkodás követelményeinek. Erdei szavai szerint a „tanyák ellenben az olyan magános gazdasági épületek, amelyek legalább egy időre emberi tanyázóhelyül is szolgálnak, tehát tűzhely és fekvőhely is van bennük. Gyakran ezek is éppoly kezdetlegesek, mint a pusztai gazdasági épületek, azonban tanyává avatja őket az, hogy emberi tartózkodásra is szolgálnak” (ERDEI 1942, 16.).

A tanyák felszereltségéről ebből a korszakból igen keveset tudunk, alapvetően kénytelenek vagyunk a makói városi telkek fölszereléséről és a későbbi felszereltségekről leírtakra támaszkodni. A lelőhely objektumait a makói szálláshelyek kialakulási idejének ismeretében feltehetően a 18. század második felében építhették.

Házak és kemencék

A korszakra vonatkozó népi építkezéssel kapcsolatban meglehetősen csekélyek az ismereteink. A témában megjelent munkák elsősorban a városi, falusi házakkal foglalkoznak és csekély figyelmet szentelnek a szállások építmenyeinek, ráadásul ezek a munkák is elsősorban a 19. század második feléből származó és a 20. század parasztházaira koncentrálnak (TÓTH 1974; TÓTH 1979; GRÁFIK 1980.). A 18. századra vonatkozóan Makón elsősorban a belterületeken található melléképületekkel kapcsolatosan rendelkezünk szélesebb ismeretekkel (TÓTH 1985.).

Az általunk tárgyalt házak mindegyike bizonyos fajta földfalazás, ami a korszak általános, mondhatni kizárólagos falazási technikája volt a népi építkezésben. Az újjátelepítés idején a helység lakóháza még sövényfalúak voltak, ám később a 18. század folyamán általánossá válik a vertfal, mely az utóbbi évtizedekig uralkodó faltípusnak számított Makón (TÓTH 1977, 175, 177.). Ezen faltípusok egyike sem zárható ki az általunk vizsgált objektumok esetében.

A házépítésnél a vályognak jutott még jelentősebb szerep. Házat is építettek belőle, de Makón inkább csak kiegészítő építőanyagként számított. Főleg olyan családok alkalmazták, ahol nem tudták megfizetni a faltömlőket, saját

erőből kényszerültek a vályogot vetni (Tóth 1977, 185.). Vályogfalazásra utaló jelekkel az ásatók nem találkoztak, így ez utóbbi technikát valószínűtlennek tarthatjuk az általunk bemutatott objektumok esetében.

Makón a legrégebben használt tetőfedési módszer az ágasfás-szelemenés (Tóth, 1977, 190.). Talán ennek nyomai lehetnek a fal mellől előkerült cölöplyukak is. Makó vidékén a legkezdtelegesebb tetőfedés a bogárhátú putri sárral történő letapasztása volt. A helyiek a nádból, gyékényből, zsúpból készült tetőt gaztetejnek nevezik. Régen a város határa nádban, gyékényben igen gazdag volt. A 19. század elejéig szinte kizárólagos volt az ún. gaztetej használata. Az iratokban előforduló gyakoriságuk alapján gyékénytetőből lehetett a legtöbb. A gyékényt nem magában alkalmazták, „ereszteni” és „szegni” a nádat használták (Tóth 1977, 191.).

A tetőszerkezet felrakása után hagyták a nyers falat kiszáradni, ezt követte a tapaszítás. Tapaszításhoz sárgaföldet használnak, ezt helyben a telekről termelik ki (a két lelőhely újkori gödreinek egy része is erre szolgálhatott) vagy agyagbányából hozzák. Ezt követően a falat száradás közben homokos mésszel, majd tiszta mésszel kenték be (Tóth 1977, 196.). A füst elvezetése szabad-kéménnyel történt. Ennek kürtjét előbb vastagon tapasztott sövényből, nádból, deszkából készítették, majd vályogból falazták (Tóth 1977, 197.).

A 18. század jellemző kemenceformája az Alföldön a karós kemence. Karós kemencét a 19. század végéig készítettek. Alapját megrakták vályogból, a közepébe hordott földet megdöngölték, és léccel verték simára. Ezen kirajzolták a kemence nagyságát és karókat vertek bele, melyeket két helyen vesszővel fogtak össze. Ezt a vázat finomra gyúrt gömolyeges sárral kisaralták, szikkadás után betapasztották. Az étetés egy napot és egy éjjelt vett igénybe a kemence közepére rakott lassú tűz mellett (Tóth 1977, 197.). Juhász Antal a 18-19. század alföldi és a Szeged környéki tanyavilágban talált konyhai tűzelderendezéseiről ír. Az általa feltüntetett típusok (nagy méretű boglyakemencék és hasábkemencék) távol esnek az általunk vizsgált típusoktól, érdemes azonban figyelembe

vennünk azt az adatát, mely szerint a 19. század végén – a mi kemencéinkhez hasonlóan – a szegedi szállások kemencéinek platniját sem rakták ki cseréppel (Juhász 1986, 146.).

A kerámiaanyag értékelése

A lelőhelyen talált változatos újkori kerámiaanyag a mindennapi élet tartozéka volt, olyan hétköznapi edényekmelyek tárolásra, főzésre és tálalásra szolgáltak. Ezek különböző népi fazekasműhelyekből kerülhettek ki. Az egyszerűbb korszoknál, tároló edényeknél feltételezhetjük, hogy helyi fazekasok munkái voltak, míg a főzőedényeknél elsősorban gömöri eredettel számolhatunk. Tekintettel a közelben található Hódmezővásárhely tálás hagyományaira, illetve az ott készült néprajzi párhuzamokra a tálak és tányérok esetében feltételezhetjük ottani készülésüket.

A feketekerámiáknál felvetődik azok szentesi eredete, de nem zárható ki helyi, szegedi és hódmezővásárhelyi gyártásuk sem. A kerámiák eredetének pontosabb meghatározásához a formai és díszítésbeli vizsgálatok mellett az anyagvizsgálatok nyújthatnak kétségtelenül segítséget. Ezekhez a kerámiákhoz könnyedén hozzájuthattak valamely helyi vásárban is.

Az általunk vizsgált edények stílusjegyeik alapján a hódoltság kori török kerámiáknál egyértelműen későbbiek és nagy hasonlóságot mutatnak a 19. század népi fazekasságával, így azt feltételezzük, hogy a két korszak között készültek. A tálak némelyike olyan közeli hasonlóságot mutat a 19. századi anyaggal, hogy ez alapján, és a tanyahelyek kialakulására vonatkozó ismereteink alapján valószínűbbnek tarthatjuk a 18. század végi-19. század eleji keltezését.

A korszakra vonatkozóan az utóbbi években komoly figyelmet szentelnek a cseréppipák kutatására. E tárgytypus terén is kétségtelenül pontosításra szorulnak az eddigi tipizálási és datálási módszerek. Egy országosan elterjedt tárgytypusnál nem elégséges egyetlen lelőhely ásatási edényeiből kiindulva az ország egészére érvényes tipológiai sort létrehozni, mint Kovács Béla tette. A datálási nehézségeket minden bizonnyal könnyíteni fogják az elkövetkezendő ásatásokból származó leletanyagok. A cseréppipákról rendelkezésünkre álló jelen ismereteink

alapján a 18. század végi-19. század eleji keltezését valószínűsíthetjük. A két bemutatott pipatöredékünk, támogatja a leletanyag keltezésével kapcsolatos korábbi feltételezéseinket. Ezt tovább erősítheti a talált érme is, ugyanakkor – szórványról lévén szó – óvatosan kell kezeljük, a lelőhely egészének vonatkozásában.

A régészet szerepe a 18. század kutatásában

A 18. század tárgyi kultúrája igazi senki földje, mely egészen a legutóbbi időig elkerülte mind a néprajzosok, mind a régészek figyelmét. Előbbiek a 18. századi paraszti élet kutatásában az általuk alkalmazott gyűjtési módszerek, míg utóbbiakat – a gyakori „érdektelenség” mellett – a törvényi korlátok és a kutatás beidegződései (csak az 1711 előtti jelenségek számítanak régészetinek) akadályozzák meg, azzal az indokkal, hogy a korszak és kultúrája megismerése szempontjából elegendő írott forrás áll rendelkezésünkre. Erre az állításra azonban – mint a fentiekben is láthattuk – kénytelenek vagyunk rációfolni.

A régészeti törvény miatt gyakran elveszítjük azt az információhalmazt, amely a 18-19. század jobb megismeréséhez vezethetne. Mint Szilasi Attila Botond fogalmaz: „a hétköznapi tárgyak, melyek legtöbbször hiányoznak

a néprajzi-történeti gyűjteményekből -, még a legegyszerűbb pipatöredékek is pontosabb betekintést engedhetnek az akkori emberek életébe, környezetébe, mint a gondosan feldolgozott levéltári anyag. Hiszen a régész – szakmai adottságaiból adódóan – kontextusában vizsgálja a leleteket (tárgy-ember-környezet-életmód) és nem csak tárgytipológiát alkalmaz” (SZILASI 2002, 189.).

Abból a korszakból, mely a már ismert népi kerámia szülőkora, kevés ismerettel rendelkezünk. Néprajzi és régészeti gyűjteményeink csekély számú kerámia anyagot őriztek meg a korszakból. Az általunk bemutatott kerámiaanyag értékelési nehézségei is rávilágítanak erre a problémára. A folyókerámiák pontosabb datálásához elengedhetetlennek látszik a további leletanyagok megismerése és feltárása, az egyes műhelyek egyedi stílusjegyeinek tisztázása.

A tanyahelyek kialakulásával kapcsolatos, a pipákra vonatkozó tipo-kronológiai és az egyébként kerámiákról szerzett ismereteink alapján a 18. század végére, a 19. század elejére tartjuk datálhatónak a két lelőhely újkori anyagát. Végezetül elmondhatjuk, hogy a 18. század hétköznapi életének régészeti módszerekkel történő kutatása hiánypótló és hálás feladat, melyhez elengedhetetlenek a néprajzi, a levéltári források és tanulmányok használata, mely egyaránt kihívást jelent a kultúra kutatásában résztvevő különböző szakembereinek számára.

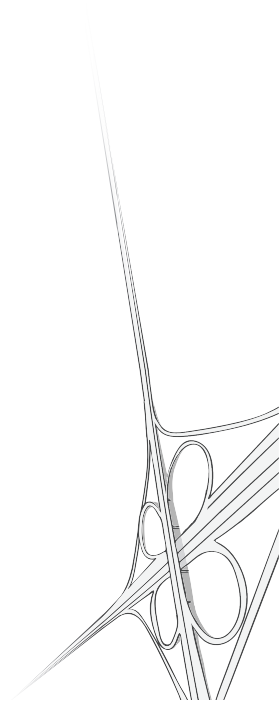
Bibliográfia

- BÁLINT 1926 = Bálint A.: *Makó város települési és emberföldrajzi vázlata*. Csanádvármegyei Könyvtár 1. Makó 1926.
- BÁLINT 1941 = Bálint A.: *Csanád, Arad és Torontál K. E. E. vármegyéik régészeti katasztere*. [Csanádvármegyei Könyvtár 37.] Makó 1941.
- BÁLINT 1977 = Bálint S.: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete*. Második rész. *MFME* 1976/77-2.
- BODNÁR 1928 = Bodnár B.: Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza. *Föld és Ember* 8. évf. 1928. 153-194.
- BOROVSKY 1897 = Borovszky S.: *Csanád vármegye története 1715-ig*. Budapest 1897.
- CSÁNYI 2014 = Csányi V.: *Beszámoló a 2009-ben és 2010-ben Hódmezővásárhely-Kingécen végzett régészeti munkákról*. (kézirat)
- DÉTSZHY-KOZÁK 1967 = Détsky M.-Kozák K.: Az egri vár feltárása. Remise en état de la forteresse d'Eger. *EMÉ (Agria)* 5. (1967) 87-116.

- DOMANOVSKY 1973 = Domanovszky Gy.: *Magyar népi kerámia*. Budapest, 1973.
- ERDEI 1932 = Erdei F.: A makói tanyarendszer. I., II., III. *Népünk és Nyelvünk* 4. évfolyam (1932). 81–91, 140–148, 193–198.
- ERDEI 1935 = Erdei F.: Területi csoportok egy mezővárostársadalmában. (Adalékok Makó társadalomrajzához). *Népünk és Nyelvünk* 7. évfolyam (1935). 244–252.
- ERDEI 1937 = Erdei F.: A makói városi és tanyai parasztház. *Tér és Forma* 10. évfolyam 6. szám (1937. június). 174–177.
- ERDEI 1942? = Erdei F.: *Magyar tanyák*. Budapest 1942?
- ERDEI 1982 = Erdei F.: *Makó társadalomrajza*. [A Makói Múzeum Füzetei 27.] Makó 1982.
- FENYVESI 1989 = Fenyvesi L.: *Makó mint hódoltság nagyváros a 16. században*. [A Makói Múzeum Füzetei 64.] Makó 1989.
- GAÁL 2004 = Gaál A.: Hódoltságkori cseréppipák a Wosinsky Mór Múzeum gyűjteményében. *Irdene Preifenaus der Zeit der Türkenherrschaft in der Sammlung des Wosinsky Mór Museums. WMMÉ* 26. (2004) 259–298.
- GÁL 1985 = Gál É.: XVII–XVIII. Századi kerámiálat Hódmezővásárhelyről. *Acta Antiqua et Archaeologica. Supplementum* 5. (1985). 79–105.
- GRÁFIK 1980 = Gráfik I.: A makói paraszt-polgár ház. *Ház és Ember* 1. 1980. 157–174.
- HEREPEI 1963 = Herepei J.: Az aradi és a szegedi bokály. *Néprajz és Nyelvtudomány* VII. (1963) 125–133.
- HEREPEI–KOVÁCS 1973 = Herepei J.–Kovács Á.: Újabb adatok az aradi és szegedi bokályokról. *MFME* 1972/73-1. 107–110.
- H. FEKETE 1950 = H. Fekete P.: Pénztérkélelési adatok II. József korából. *NumKözl.* 44–49. 1945–50. 25–26.
- H. FEKETE 1954 = H. Fekete P.: pénztörténeti adatok a XVIII. századból. *NumKözl.* 52–53. 1953–54. 22–24.
- HOMOKI NAGY 1993 = Homoki Nagy M.: *Makó társadalma 1770–1848 között*. [Makói Monográfia Füzetei 11.] Makó, 1993.
- HÓGYE 1984 = Hógye I.: Arany- és ezüstpénzek forgalmi értéke 1786-ban. *NumKözl.* 80–83. 1981–84. 101–106.
- HUSZÁR 1979 = Huszár L.: *Münzkatalog Ungar von 1000 bis heute*. Magyarország érmekatalógusa 1000-tól napjainkig. Budapest 1979.
- IGAZ–KRESZ 1965 = Igaz M.–Kresz M.: A népi cserépedények szakterminológiája. *Fachausdrücke der Volkskeramik. NéprÉrt* 47. (1965), 87–131.
- INCZEFI 1970 = Inczeffi G.: *Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata (Makó környékének földrajzi nevei alapján)*. Budapest 1970.
- JESZENSZKY 1927 = Jeszenszky G.: Rézpénzverés Szomolnokon. *Az Érme* 5. (1927), 10–15.
- JUHÁSZ 1975 = Juhász A.: A parasztság tárgyi ellátottsága. *MFME* 1974/75-1. 105–167.
- JUHÁSZ 1986 = Juhász A.: Adatok a 18–19. századi alföldi ház konyhai tüzelőberendezéséhez. *MuKuCsom* 1986. 144–160.
- JUHÁSZ 1990 = *Csongrád megye népművészete* Szerk.: Juhász A. Budapest 1990.
- KONDOROSY 2007 = Kondorosy Sz.: Cseréppipák az esztergomi várból I. Claypipes from Esztergom castle I. *ComArchHung* 2007. 305–330.
- KONDOROSY 2008 = Kondorosy Sz.: A szegedi vár pipái I. *MFME: Studia Ethnographica* 6. 2008. 331–364.
- KONDOROSY 2011 = Kondorosy Sz.: A szegedi vár pipái II. 19. századi cseréppipák. *MFME: Studia Ethnographica* 7. 2011. 271–301.
- KOVÁCS 1963 = Kovács B.: A Dobó István Vármúzeum cseréppipái. *Tonpfeifenim Dobó István Burgmuseum. EMÉ (Agria)* 1. (1963) 235–262.
- KÓHEGYI 1972 = Kóhegyi M.: Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából. *NumKözl.* 70–71. 1971–72. 59–68.
- MOLNÁR 1963 = Molnár L.: *Fazekasság*. Budapest 1963.
- P. BRESTYÁNSZKY 1972 = P. Brestyánszky I.: Csongrád megye iparművészeti kincsei. *MFME* 1970-2 (1972).
- PEJA 1936 = Peja Gy.: *Makó és környékének fel-színe*. [Csanádvármegyei Könyvtár 27.] Makó 1935.
- RADÓCZY 1976 = Radóczy Gy.: Mária Terézia pénzverése 1741–1768 között. *NumKözl.* 74–75. 1975–76. 61–72.
- RADÓCZY 1986 = Radóczy Gy.: Mária Terézia magyarországi pénzverése 1741–1768. *NumKözl.* 84–85. 1985–86. 87–98.
- RADÓCZY 1990 = Radóczy Gy.: Mária Terézia osztrák pénzverése 1741–1768. *NumKözl.* 86–89. 1987–90. 93–108.
- RÁKOS 1993 = Rákos I.: *Makó lakosságának jogi helyzete. Makó mezőgazdasága az újjátelepüléstől 1849-ig*. [Makói Monográfia Füzetei 14.] Makó 1993.
- REIZNER 1892 = Reizner J.: *Makó város története*. Szeged 1892.
- SZAKÁLY 1993 = Szakály F.: *Makó a török hódoltság idején*. [Makói Monográfia Füzetei 6.] Makó 1993.
- SZILASI 2002 = Szilasi A. B.: XIX. századi leletek Sárvárról. *Funde von Sárvár aus dem 19. Jarhrhundert. Savaria* 27. (2002) 187–200.
- SZIRBIK 1926 = Szirbik M.: *Makó városának közönséges és az abban lévő reformata ekklésiának különös leírása. Szirbik Milós Prédikátor által 1835/6 eszt.* Sajtó alá rendezte: Eperjessy K. Makó 1926.
- TOMKA 2005 = Tomka G.: Cserép pipafejek az ónodi vár ásatásaiból (1985–1991). *HOMÉ* 44. (2005) 607–626.
- TÓTH 1973 = Tóth F.: Makó településtörténeti vázlat. *MFME* 1972/73-1. 41–81.
- TÓTH 1974 = Tóth F.: A makói városi parasztház telke. *Ethnographia* 85. 1974. 421–444.
- TÓTH 1977 = Tóth F.: Anyag és technika Makó népi építkezésében. *MFME* 1976/77-1. 171–232.
- TÓTH 1979 = Tóth F.: A makói parasztgazdaságok ellátottsága 1781-ben. *MFME* 1978/79-1. 47–93.
- TÓTH 1985 = Tóth F.: Melléképületek Makón a 18. század végén. *MFME* 1984/85-1. 99–108.
- TÓTH 1987 = Tóth F.: Makó úrbéri térképei. *MFME* 1987-1. 211–270.
- TÓTH 1992 = *Makó monográfiája I.* Szerk.: Tóth F. Makó 1992.
- TÓTH 1998 = Tóth F.: *Az újjátelepült Makó első összeírásai*. [A Makói KeresztényÉrtelmiségi Szövetség Füzetei 16.] Makó 1998.
- UNGER 1976a = Unger E.: *Magyar éremhatározó III.* Budapest 1976.
- UNGER 1976b = Unger E.: *Magyar éremhatározó II.* Budapest 1976.
- UNGER 1980 = Unger E.: *Magyar éremhatározó I.* Budapest 1980.

Rezümé

NEM TUDOM A KÉPEKET KIVENNI A DOC-ból.

Tábla

Tábla

Tábla

Tábla

Tábla

Tábla